

Alex CALLINICOS, *Protiv trećeg puta: antikapitalistička kritika*, Naklada Jenesski i Turk, Zagreb, 2009., 174 str.

Knjiga Alexa Callinicos *Protiv trećeg puta: antikapitalistička kritika* u hrvatskome prijevodu izašla je u sklopu biblioteke "Lijeva (s)kretanja" 2009. godine u Nakladi Jenesski i Turk. Ova knjiga može poslužiti kao odgovor kritičarima koji ističu pasivnost današnje ljevice u odnosu na dominirajuću neoliberalnu politiku. Callinicos svojom knjigom govori u prilog činjenici kako unatoč trenutačnoj "nemoći ljevice da se pozicionira" postoje ljevičari koji aktivno zauzimaju kritički stav prema neoliberalnoj politici i globalnom kapitalizmu.

U situaciji kada se ljevica bez jasnih teorijskih okvira nalazi gotovo u slijepoj ulici, kao moguće rješenje javlja se politička opcija pod nazivom treći put. Često se uz treći put navodi i sintagma "nova ljevica", što podrazumijeva kompromisni odnos prema neoliberalizmu. Slovenski filozof Mladen Dolar govori o postojanju neoliberalne desnice i neoliberalne ljevice. Ova potonja odgovara politici trećeg puta. Politika trećeg puta došla je u središte političke pozornosti devedesetih godina XX. stoljeća, premda njezini korijeni sežu u 1960-e godine. Pod "trećim putem" misli se na pomirenje "pravde i poduzetništva" kao temelja novog lijevog puta. Anthony Giddens, teoretski začetnik trećeg puta, u svojoj knjizi *Treći put: obnova socijaldemokracije* navodi treći put kao novu i umjerenu ljevicu. No Callinicos u svojoj knjizi iznosi kritiku nove politike citirajući Perryja Andersona kako se zapravo radi o "najboljoj ideološkoj krinci neoliberalizma". Kao političke predstavnike trećeg puta autor navodi Tonya Blaira, Billa Clintona i Gerharda Schrödera. Kritika trećeg puta u knjizi je, najvećim dijelom, sadržana u okviru Blairove politike. Callinicos navodi primjere koji pokazuju kako se politike navedene trojice uvelike razlikuju od tradicionalne politike socijaldemokracije i ljevice. Sukladno tomu Tony Blair smatra kako poduzetnici bolje upravljaju nego što to čini država, pa je upravljanje državnim školama predao privatnim tvrtkama. Schröder je 1999. ukinuo porez na kapitalnu dobit njemačkim tvrtkama koje prodaju udjele u drugim kompanijama. Takvi su potezi karakteristični za neoliberalne politike, a ne za umjerenu ljevicu kakvu Giddens želi predstaviti. Odvajanje od korijena socijaldemokracije vidljivo je u politici trećeg puta u odnosu prema globalizaciji, prihvaćanju i proklamiranju "humanitarnih intervencija" u kojima postoje dobri i loši momci te u poimanju uloge i značenja zajednice. Tony Blair govorio je tijekom kampanje 1997. o novoj Britaniji i novoj Laburističkoj stranci. Nova politika podrazumijevala je rješavanje tradicionalnog naslijeđa laburista. Njegov slogan *New Labor New Britain* najbolje se očitovao prilikom uklanjanja famoznog čl. 4. Statuta Laburističke stranke koji je inkorporiran nakon Prvoga svjetskog rata, a govori o zajedničkom vlasništvu. Blair je krenuo u oštar obračun sa starim ljevičarskim krilom stranke strogo izbjegavajući riječ socijalizam. Callinicos smatra kako treći put odbacuje socijalističku kritiku kapitalizma i "prigrbljuje" tržište. Politika trećeg puta žestoko se nastojala ograditi od mogućeg povezivanja s komunizmom te je u silnom nastojanju stvaranja distance dokrajčila neoliberalnu agendu s kraja 1970-ih i 1980-ih godina koju su pokrenuli Ronald Reagan i Margaret Thatcher. Stoga danas imamo paradoks da se pod lijevim vladama odvija likvidacija socijalne države.

U prilog činjenici kako je Blair učinio oštar raskid sa socijaldemokracijom autor navodi izjavu Gordona Browna iz 1999. godine: "U nama više nikada ne smiju vidjeti

protivnike uspjeha, protivnike natjecanja, protivnike profita, protivnike tržišta.” Poruka ove knjige je kako eksperiment združivanja socijaldemokracije i neoliberalizama odnosno pravde i kapitala predstavlja utopijski projekt. Stoga obnova ljevice u okvirima trećeg puta nije moguća. Callinicos u uvodu navodi kako doktrinu trećeg puta izvodi iz Blairovih i Brownovih govora, iz Giddensovih tekstova i drugih laburističkih intervencija. Mladen Dolar navodi kako je sve manje razlika između neoliberalne desnice i neoliberalne ljevice. Razlike se ne očituju u klasnim interesima, nego na kulturnim frontama. Iako je današnja ljevica opterećena mnogobrojnim problemima, kao njezin fundamentalni problem Dolar navodi “nemoć dovoljno radikalnog pozicioniranja, jer bi u tom slučaju morali posegnuti za rječnikom za koji se čini da je propao s krajem marksizma”. Upravo strah od povezivanja s degeneriranim komunističkim režimima paralizira današnju ljevicu i otvara prostor neoliberalizmu.

U zbirci eseja objavljenoj pod naslovom *Političke ideologije* Donald Sassoon u prikazu povijesne refleksije o socijalizmu navodi kako se prilikom rasprave o socijalizmu suočavamo s dvije strategije: povijesnom i esencijalističkom. Prva je opterećena promjenama i kauzalitetom, dok druga predstavlja okupaciju pitanjima definicija. Stoga se upravo u esencijalističkoj strategiji pristupa socijalizmu najbolje očituje razlika između trećeg puta i njegove odvojenosti od ljevice. Sassoon u svojoj analizi navodi kako u Velikoj Britaniji i Sjedinjenim Američkim Državama nisu nikada ni postojale socijalističke stranke. No Laburistička stranka imala je razvojni put svojstven socijaldemokratskim strankama. Socijaldemokracija nakon Drugoga svjetskog rata prevladala je u zemljama u kojima je već bilo razvijeno napredno liberalno društvo, pa je tako u Velikoj Britaniji 1945. Laburistička stranka uvjerljivo pobijedila Konzervativnu stranku. Laburistička vlada Clementa Attleea uvela je niz socijalističkih mjera, od nacionalizacije velikih kompanija do zdravstvenog osiguranja. Mali dio te politike vidljiv je u pristupu nove reformirane ljevice koja se pod nazivom treći put predstavlja kao alternativa postojećoj neoliberalnoj filozofiji. Među ciljeve socijaldemokracije ubrajaju se demokratizacija kapitalističkog društva, regulacija tržišta rada te socijalizacija troškova reprodukcije rada, što danas nazivamo socijalnom državom. No u strukturi trećeg puta kao nasljednika starih socijaldemokratskih stranaka navedenih ciljeva nema. Postavljeni su novi ciljevi koji više podsjećaju na *copy-paste* tehniku neoliberalnih programa. Blairovim “poniženjem britanskog radničkog pokreta” stavljena je samo točka na i socijalističkom aspektu stranke iz doba Attleea. U prilog tezi kako socijaldemokraciji nema mjesta u politici trećeg puta govori i uklanjanje Oskara Lafontainea iz njemačkog ministarstva financija u ožujku 1999. godine. Još očitiji primjer napuštanja ljevičarske orijentacije socijaldemokracije vidljivo je u prihvaćanju monetarizma Milтона Friedmana u čijem obzoru nema pokušaja rješavanja pitanja kao što su razlika u “šansama za školovanje među djecom ovisno o razlici imetka njihovih roditelja”. Upravo takva monetaristička politika, prema autoru, pokazala se nesposobnom uskladiti poduzetništvo i pravdu, na čijoj simbiozi inzistiraju pobornici trećeg puta. Prihvaćanje monetarizma od strane trećeg puta ujedno znači i izdaju egalitarizma. Prihvaćanje tržišta i svojevoljno odricanje državne uloge u upravljanju njime za Callinicos predstavlja poniženje socijaldemokracije od strane tržišta.

U knjizi se ekonomska globalizacija objašnjava kao interakcija tržišta, vlada i međunarodnih institucija. Ekonomska globalizacija učinila je etatizam stare ljevice zastarjelim u politici trećeg puta. Blair je upozorio kako globalizacija donosi ekonomski

napredak, ali da postoji i određeni element straha. Callinicos navodi Giddensa, koji pak apsolutno zagovara samo "svijetle strane globalizacije". Kritičari trećeg puta postavljaju pitanje kako će se privatne tvrtke pozvati na odgovornost te tko njih, u apsolutno globaliziranom svijetu, uopće može kontrolirati. Callinicos zaključuje kako "Apostoli trećeg puta vjeruju da mogu jahati tigra globalnog kapitalizma. Sva je prilika da će se razočarati".

Ulogu i zadatke međunarodnih institucija Callinicos u knjizi propituje kroz suprotstavljene stavove pobornika i protivnika trećeg puta. Sljedbenici trećeg puta međunarodne institucije vide kao mehanizme demokratske kontrole, ali primjer iznuđene Lafontaineove ostavke u njemačkoj crveno-zelenoj koaliciji 1999. godine, zbog zalaganja za sniženje kamate usprkos otporu Europske središnje banke, pokazuje kako se mehanizmi "demokratske kontrole" lako pretvore u međunarodne represivne mehanizme. Callinicos međunarodne institucije i njihovo djelovanje analizira u "kontekstu afirmacije moći Sjedinjenih Američkih Država".

Autor se usredotočuje na tri pitanja "koja su izravno relativna za širu debatu o trećem putu". Prvo je vezano uz informacijski kapitalizam, drugo se odnosi na "umreženo društvo", a treće je usmjereno prema tvrdnjama koje se iznose u prilog "revoluciji informacijske tehnologije". Unutar navedena tri pitanja autor objašnjava kako apologeti politike trećeg puta navode koncept informacijskog kapitalizma kao pandana industrijske revolucije s prijelaza XIX. u XX. stoljeće. Callinicos smatra kako takva usporedba nema smisla jer, prema njegovu mišljenju, internet nema takav utjecaj na svakodnevni život kao što je imalo npr. uvođenje kućnog vodovoda.

Kao ilustraciju primjera odnosa centara moći i periferije, koju uglavnom čine nerazvijene države, Callinicos navodi roman J. G. Ballarda *Super-Cannes* u kojem je predstavljena kapitalistička utopija čije se središte, puno obilja, uvelike razlikuje od ostatka svijeta – periferije. Autor ističe kako s vremena na vrijeme "spasitelji čovječanstva" prekinu svoj "drijemež sred obilja" i pokrenu akcije za obuzdavanje nemira. Takvo se obuzdavanje primjenjivalo na Somaliju, Irak, Sijera Leone ili Kosovo. Takvim "humanitarnim intervencijama" pridaje se moralni karakter. Tako se stvari svrstavaju u opreke poput *mi – oni ili dobri – loši*. Autor se zadržao na primjeru "humanitarne intervencije" na Kosovu koju je predstavio kao Blairovu verziju Falklandskog rata. Callinicos navodi komentar neokonzervativca Edwarda Luttwaka: "Sve što je postignuto ... jest zamjena srpskog etničkog čišćenja albanskim etničkim čišćenjem i loše srpske vladavine kolektivnom lošom vladavinom UN/NATO/EU protektorata koji upadljivo ne uspijeva pružiti svakodnevnu sigurnost, potrebna sredstva za ekonomsku rekonstrukciju i okvir za stvaranje neke civilizirane politike."

U situacijama društvenih kriza pojavljuje se "inflacija u političkoj terminologiji" u obliku političkih ideja, pokreta i programa definirani kao *novi*, koji pružaju "spasonosna rješenja" za društvenu krizu. U skladu s tim na suprotnoj strani nove ljevice razvio se novi pogled i shvaćanje međunarodnih odnosa pod nazivom Nova desnica, čiji je guru francuski filozof Alain de Benoist. Suprotno svim očekivanjima Nova desnica kao svojeg najvećeg neprijatelja definira američki neokonzervativizam. U isto vrijeme nova ljevica ili treći put prihvaća veliki dio ideja američkog neokonzervativizma. Takva je potpora vidljiva u bezgraničnoj Blairovoj potpori ratu u Iraku i borbi protiv terorizma. Stvaranje politika koje ispred sebe imaju predznak *novi* može značiti jalovost

postojećih politika i nepovjerenje ljudi prema tim politikama. Stoga se javljaju *nove* političke platforme koje metodom koktela i kombinacijom već postojećih politika pružaju alternativu postojećim politikama. Boris Kagarlitsky u jednom članku piše kako predznak *novi* označava “nedostatak inteligencije i političke hrabrosti da se otvoreno prizna od kojih se ideja određeni program sastoji”.

Okvir za stvaranje i djelovanje nove ljevice ne pružaju nove socijaldemokratske politike nego, prema Callinicosu, antiglobalistički pokreti. Takvi pokreti preko svojih glasnogovornika, kako ih autor naziva, poput Susan George ili Pierrea Bourdieua, daju idejne temelje za stvaranje nove ljevice. Ali postavlja se pitanje koliko su takvi pokreti jedinstveni zbog činjenice da se u njih ubrajaju socijalisti, anarhisti, neomarksisti i ostali pripadnici lijeve struje. Mnogi upravo mnogobrojnost struja unutar antiglobalističkih pokreta vide kao zapreku stvaranju jedinstvenog otpora neoliberalnim strujama.

Na početku XXI. st. kapitalizam i neoliberalni sustav ukorijenjeni su kao nikad prije. U članku “The suicide of New Left Review”, koji je napisan povodom promjene uredništva časopisa *New Left Review*, Boris Kagarlitsky kritički se osvrnuo na uvođnik Perrya Andersona. Anderson je konstatirao činjenicu kako zasad ljevica ne pruža zadovoljavajući odgovor na teorijske okvire koje pružaju teoretičari poput Francisa Fukuyame, Zbigniewa Brezinskog, Samuela Huntingtona ili Daniela Yergina. Kagarlitsky pak odgovara kako takva interpretacija ignorira neoliberalnu krizu potkraj 1990-ih, zapatističku borbu u Meksiku te prosvjede u Seattleu 1999. godine. Prema Kagarlitskom, postoji odgovor teorijske ljevice u odnosu na neoliberalne teoretičare. Callinicosova knjiga govori tomu u prilog kao i radovi samog Kagarlitskog, Gáspára Miklósa Tamása, Antonia Negria, Michaela Hardta i ostalih.

Alex Callinicos u knjizi *Protiv trećeg puta: antikapitalistička kritika* iznosi kritiku “političkog koktela” koji se prezentira u okviru politike trećeg puta. On nije osamljen u svojoj kritici “prikrivenog neoliberalizma”. Brojni ljevičari smatraju kako politika umjerene ljevice koju predstavljaju Blair, Clinton i Schröder nije ništa drugo nego prikriiveni neoliberalizam. Stoga od “novih demokrata”, “novih laburista” ili “novog centra” ne treba očekivati zaštitu socijalne države. Callinicosova kritika trećeg puta može se prikazati sljedećim citatom: “... treći put svodi se na pokušaj mobiliziranja političkoga kapitala reformističke ljevice u potporu projektu koji u cijelosti napušta značajne reforme i umjesto toga prigrljuje neoliberalizam.”

ANA RAJKOVIĆ

Ante NAZOR, *Velikosrpska agresija na Hrvatsku 1990-ih/Greater-Serbian Aggression on Croatia in the 90's*, Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata, Zagreb, 2011., 400 str.

Najnovija knjiga dr. sc. Ante Nazora, *Velikosrpska agresija na Hrvatsku 1990-ih*, tiskana u hrvatsko-engleskoj inačici, donosi pregled političkih i vojnih zbivanja 1990., 1991.–1995., zaključno s 1998. i mirnom reintegracijom hrvatskoga Podunavlja. Knjiga je podijeljena u dva glavna, opsegom podjednaka, dijela: kronološki koncipirano-